

Memlük Tarihçilerinin Osmânlı Hanedanının Menşei Hakkındaki Görüşleri

AMİRA ABDELMAWGOUD^a

Öz: Osmânlı Hânedanı, tarihi kaynaklarda Osmânlılar veya Osmânlı İmparatorluğu'nun kurucusu "Osmân" Bey'in adını taşıyan "Âl-i Osmân" olarak anılmaktadır. Memlük kaynaklarında Osmânlı Hânedanı ve Osmânlı soyu hakkında çeşitli bilgiler yer almaktadır. Bu makalede Osmânlı'nın kökenine ilişkin Memlük kaynaklarında incelenen beş farklı görüş incelenecektir. Bu bağlamda birinci grup Osmânlıların Türkmen kökenli olduğunu belirtirken, ikinci grup kökenlerinin Nuh Peygamber'in oğlu Yâfes'e dayandığını ifade etmektedir. Üçüncü grup Osmânlıların Hicaz Araplarından geldiğini belirtirken, dördüncü grup ise Osmânlı soyunun Ahmed b. Tulun'un bir kölesinden geldiğini iddia etmektedir. Son olarak beşinci grupta da Osmânlıların Osmân b. Affan soyundan geldikleri nakledilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Memlük tarihçileri, Osmânlı Hânedanı, Âl-i Osmân, Memlük Devleti, Osmânlı Devleti.

^a Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Programı
amira.7983@gmail.com

The Views of Mamluk Historians on the Origin of the Ottoman Dynasty

Abstract: The Ottoman Dynasty is known as the Ottomans or “Al-i Osman” in historical resources, as named after “Osman” Bey, the founder of the Ottoman Empire. The Mamluk sources contain various information on the Ottoman Dynasty and the lineage of the Ottoman family. In this article, five different opinions concerning the origin of the Ottomans, as reviewed in the Mamluk resources, are discussed. While the first group points out that the Ottomans are of Turkmen origin, the second group states that their origin is back to Yâfes, the son of Prophet Noah. As for the third group, they state that Ottomans originate from the Hejaz Arabs, whereas the fourth group claims that they originate from a slave of Ahmed bin Tulun. Last, the final group refers to that they come from the lineage of Uthman ibn Affan.

Keywords: Mamluk historians, Ottoman Dynasty, Al-i Osman, Mamluk State, Ottoman State.

Giriş

Osmânlılar hakkında bilgilere sahip olan Memlûk kaynaklarının, Osmânlı tarihi üzerine yazılmış müstakil eserler olmadıkları dikkate alınmalıdır. Bu nedenle Memlûklü tarihçiler eserlerinde Osmânlı Hanedanının menşei ile ilgili sadece birkaç satır ya da bir sayfalık bilgilere yer vermişlerdir. Bu meyanda bulunan bilgiler tarihçilerin eserlerini yönlendiren etmenler, koşullar ve gerçekliklerle ilişkilendirilmiştir. Örneğin, şehirler ve kentleşme konularına odaklanan tarihçiler, İbn Fazlillâh el-Ömerî (9 Zilhicce 749 / 28 Şubat 1349) ve İbn Haldûn (26 Ramazan 808 / 17 Mart 1406) gibi isimler, eserlerinde sıklıkla Osmânlı Hanedanının menşei ile ilgileniyorlardı. İbn Hacer el-Askalânî (28 Zilhicce 852 / 22 Şubat 1449) ve Sehâvî (Şâban 902 / Nisan 1497) gibi biyografiler üzerine çalışan tarihçiler de Osmânlı sultanlarını ele almışlardır. Diğer taraftan, Osmânlı devletinin Mısır'ı ele geçirdiği dönemde yaşayan İbn İyâs gibi tarihçiler de bu konuyla ilgilenmişlerdir.

Bildiğimiz gibi Osmânlı ve Memlûk devletleri arasındaki münasebetler, bu ilişkilerin doğası, müelliflerin bakış açısını ve eserlerindeki betimlemelerini etkilemiştir. Buna göre Memlûk eserlerinde Osmânlı imajı, bu ilişkilerin bir sonucu olarak oluşmuştur. Yavuz Sultan Selim dönemi öncesinde Osmânlılar umumen Memlûkler için doğrudan bir tehdit olarak algılanmazdı. Müellifler genellikle Osmânlı'ya olumsuz bakmamışlardır. Ancak, Yavuz Sultan Selim'in Memlûk devleti üzerine yaptığı seferler ile bu durumun değiştiği görülmektedir.

Bu değişim doğal olarak kaynaklardaki Osmânlı imajının da etkilenmesine yol açmıştır. Makrîzî gibi tarihçilerin hükümdar, padişahların biyografisine geniş yer verdikleri, onun ilgili kişiye ulaşmadan önce o devletin veya ailenin oluşumundan ve tarihinden söz ederek başlamayı tercih ettiği söylenebilir. Tarihçilerin kullanılan kaynaklar, metodolojiler, araştırma yöntemleri ve kişisel yorumları gibi faktörlerden etkilendiğini görmekteyiz.

1. Memlûk Tarihçileri

Bu makalede 14 ve 16. yy'da Mısır ve Şam bölgesinde Memlûk tarihçileri tarafından yazılan eserler kullanılmıştır. Bazı ünlü Memlûk tarihçileri şu şekildedir:

1.1. Fazlillâh el-Ömerî

Şam'da¹ 700'de (1301) doğan İbn Fazlillâh el-Ömerî, Kahire'de birçok önemli alimin yanında eğitim alma fırsatı buldu. Kahire, İskenderiye ve Hicaz'da Arap dili ve edebiyatı, fıkıh usûlü, meânî ve beyân dersleri aldı. Eğitimini tamamladıktan sonra Kahire'de kadılık görevine getirildi ve Mısır'da Şâfiî mezhebiyle ilgili meselelerde fetva verme yetkisi elde etti. İbn Fazlillâh el-Ömerî, yazı yazma konusunda dönemin önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilir. İyi bir fıkıh alimi ve edebiyatçı olmasının yanı sıra, tarih alanında da yetkin biriydi.² Onun çığır açan eseri, *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikü'l-emsâr*, tarih ve coğrafyaya odaklanan kapsamlı bir ansiklopedidir. Bu eser, yüzyıllar boyunca müellifler için önemli bir kaynak haline gelmiştir.³ Yirmi yedi ciltten oluşan eser, iki temel bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümünde, coğrafyanın fiziksel özellikleri, ikinci bölümünde ise milletlerin ve tarihlerinin ele alındığı, beşerî coğrafyanın detaylarına yer verilmiştir.⁴

1.2. İbn Haldûn

Tunus'ta 732'de (1332) doğan İbn Haldûn, hayatının 22 yılını doğduğu topraklarda, 26 yılını ise Cezayir, Fas ve Endülüs gibi farklı bölgelerde geçirmiştir. Ardından 4 yıl yeniden Tunus'ta yaşayan İbn Haldûn, hayatının son 24 yılını Kahire'de sürdürmüştür. Müverrih iyi bir eğitim almış ve genç yaşından itibaren ilim ve fikir dünyasına ilgi duymuştu, ancak şîyâsetin çekiciliğinden de kurtulamamıştı. Devletin en üst kademelerinde bulunma arzusu, onun takibe uğra-

¹ Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *Ayânü'l-asr ve avânü'n-nasr*, thk. Ali Ebü Zeyd (Dımaşk: Darü'l-Fıkr,1998),1/417; Ebü Abdillâh Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir b. Ahmed el-Kütübî ed-Dârânî ed-Dımaşkî, *Fevâtü'l-Vefeyât ve z-zeyl aleyhâ*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Darü'l-Sader, 1973), 1/157-161; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Kalkaşendî, *Kalâidü'l-cümân fi't-tarîf bi-kabâili Arabi'z-zamân*, thk. İbrâhim el-Ebyârî (Kahire: Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye,1982),139-140; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi ayâni'l-mi'eti'ss-ssâmine*, (Haydarâbâd: Dâiretü'l-maârifil-Osmâniyye,1348-1350),1/331-333; Ebü'l-Berekât Zeynüddîn Muhammed b. Şehâbiddîn Ahmed b. İyâs, *Bedâ'i u'z-zühûr fi vekâ'i'id-dühûr*, thk. Muhammed Mustafa (Kahire: el-Heyetu'l-Mısriyye el-âmmetu li'l-kitâb,1404/1948),1(1)/487-488.

² Şihâbüddîn Ahmed b. Yahyâ b. Fazlillâh el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikü'l-emsâr*, thk. Kamel Salman (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010),1/5-63; Abdülazîz el-Alevî, "İbn Fazlullâh el-Ömerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.19 (İstanbul 1999), 483-484.

³ İbn Fazlullâh el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr*,1/69-71.

⁴ el-Alevî, "İbn Fazlullâh el-Ömerî". 483-484.

masına, sürgün edilmesine ve hatta hapsedilmesine neden olmuştur. Ancak bazı sıkıntılı dönemler haricinde, genellikle saraylarda ve konaklarda refah içinde itibarlı bir hayat sürmüştür.⁵

İbn Haldûn, Merînî, Hafsî ve Abdülvâdî hânedanlarının yönetimlerinde sultanlar ve emirler kadar etkili olmuş, iktidar değişimlerinde önemli roller üstlenmiştir. Öte yandan, sık olarak farklı kabileler arasında dolaşarak bedevî yaşamını yakından gözlemleme fırsatı bulmuş ve ilim ve öğretimle meşgul olmuştur.⁶ Müellif eserinin ikinci kısmında başta Araplar olmak üzere Rumlar, Türkler, Franklar gibi çeşitli kavim ve hanedanlar hakkında bilgiler nakletti.⁷

1.3. İbn Hacer

Mısır'da 773'te (1372) doğan İbn Hacer, ilk eğitimini aldıktan sonra birçok büyük alimle birlikte okuma fırsatı buldu. 20 yaşında ilmî seyahatlere başlayarak, İskenderiye'de ve Hicaz'da çeşitli âlimlerden dersler aldı. Şehirleri dolaşarak tanınmış alimlerden faydalandı ve fıkıh, usul, tefsir, lügat, edebiyat ve tarihle ilgilendi. Mısır Memlûk idaresinde önemli görevlerde bulunması sonucunda olayları yakından gözlemleme fırsatı buldu. Sultan Farac döneminde öğretmenlik yaptı ve çeşitli medreselerde fıkıh dersleri verdi.⁸

1.4. Sehâvî

Kahire'de 831'de (1428) doğan Sehâvî, çocukluğunda *Kur'ân-ı Kerîm'i* ezberleyip ilmi çalışmalara başladı. Usûl-i fıkıh, tilâvet, Arap dili, hadis, tefsir ve tarih gibi alanlarda üstün yeteneklere sahipti.⁹ Bu araştırmada esas alınan Sehâvî'nin yazdığı

⁵ Süleyman Uludağ, "İbn Haldûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.19 (İstanbul 1999), 538-543.

⁶ Uludağ, "İbn Haldûn", 538-543.

⁷ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen İbn Haldûn el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî, *Kitâbi'l-iber ve dîvânî'l-mübtede' velhaber fi eyyâmî'l-arab ve'l-acem ve'l-berber vi men âsarahum*, (Beyrut: Darü'l-Fikri, 2000), 2/8,11; 5/634.

⁸ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Inbaü'l-gumr bi-ebnâ'î'l-umr*, thk. Hasan Habeşi (Kahire: y.y.,1389/1969),1/7-21; M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.19 (İstanbul 1999), 514-531.

⁹ Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lami li-ehli'l-karni't-tâsi* (Kahire: Hüsâmeddin el-Kudsî, 1992), 1/2-3; Cengiz Tomar, "Sehâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.36 (İstanbul 2009),313-316.

eserlerden birinin *ed-Dav'ü'l-lami'li-ehli'l-Karni't-tasi* eseri olduğu belirtilmelidir.

1.5. İbn İyâs

Kahire'de 852'de (1448) doğan İbn İyâs, Memlûk döneminin son zamanlarının en ünlü müelliflerinden biriydi. Memlûk sultanlarına, vezirlerine, valilerine ve yakın bir ilişkisi olan İbn İyâs, dedesi ve babası büyük liderlerden olup evladü'n-nas'ın ünlülerindendir. Müverrih, döneminin önde gelen alimlerinden iyi bir eğitim aldı. İslâmî ilimlerin yanı sıra tarih ve coğrafya gibi farklı alanlarda da bilgi sahibiydi. Eserleri özellikle Memlûk dönemi sonrası ve Osmânlı'nın Mısır'daki ilk yılları açısından büyük önem taşımaktadır.¹⁰ İbn İyâs'ın *Bedaiü'z-Zuhûr fî Vekâii'd-duhûr* adlı çalışması kuşkusuz, dönemin en önemli eserlerindedir. Nitekim söz konusu çalışmada müellif, başlangıçtan 1522 yılına kadar Mısır'ın İslam ve genel tarihini kapsayan malûmatları detaylı bir şekilde kaydetmiştir.¹¹

2. Osmânlı Hanedanına Yönelik Yaklaşımlar

Memlûk tarihçilerine bakıldığı vakit eser telif eden müverrihler İbn Fazlillâh el-Ömerî, İbn Haldûn, İbn Hacer, Sehâvî, İbn İyâs olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eserlerin, müelliflerin yaşadığı dönemde temas ettiği topluluklardan biri olarak Türkler ile ilgili bilgileri ihtiva etmesi muhtemeldir. Bu doğrultuda söz konusu kaynaklarda Osmânlı Hanedanı ile ilgili bulunan malumatlar bu bölümde ele alınacaktır.

İlk olarak İbn Fazlillâh el-Ömerî'nin eserleri, Osmânlı'nın menşei hakkında detaylı bilgiler sunduğu için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Öyle ki Türkmen Beylikleri döneminin Osmânlı'nın oluşum sürecinde önemli bir yer tuttuğu bilinir. İbn Fazlillâh el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-ebşâr fî memâlikü'l-emsâr* isimli kitabında, Anadolu'daki Türkmenlerin durumu hakkında detaylı bilgiler verirken, sözlü bilgileri kullanarak Orhân döneminde Bursa'nın ziyaret edilmesine değinmektedir. Büyük Selçuklu Devleti'nin Moğol istilası karşısında yıkılması ve Moğolların geri çekilmesiyle Türklerin dağlık bölgelere yerleşmeleri ve küçük siyâsi oluşumlar kurdukları anlatılır.

¹⁰ Muhammed Rezuk, "İbn İyâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 20 (İstanbul 1999), 97-98.

¹¹ Rezuk, "İbn İyâs", 97-98.

maktadır. İbn Fazlillâh el-Ömerî, Türklerin Rûm toprakları üzerinde demografik ve askeri baskılarını artırarak bölgeyi kontrol altına aldıklarını belirtmektedir. Ayrıca, Türkmen Beyliklerinin sayısının 16'ya ulaştığı ve Karaman Beyliği'nin en güçlüsü olduğu vurgulanmaktadır. Karaman hükümdarının Türklerin en güçlü beyi olduğu ve her yıl Rûm imparatorunun kendisine cizye verdiği ifade edilmektedir. İbn Fazlillâh el-Ömerî, Orhân döneminde Bursa'ya kadar olan Türk beyliklerini tarif etmeye devam etmektedir.¹²

Orhân Bey ve Türkmenler dönemine ilişkin tarihçi Fazlillâh el-Ömerî'nin kaydettiklerinden Osmân'ın Türkmen emirliği hakkındaki tutumundan onları Türkmenlere atfettiği sonucunu çıkarıyoruz. Bunu İbn Haldun şöyle açıklamaktadır.

İbn Haldûn, *Unvânü'l-İber ve Divânü'l-Mübtedâ ve'l-Haber fi Eyyâmî'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber* isimli eserinde Osmânlı'nın Yâfes b. Nûh'un soyundan geldiğini zikretmektedir.¹³ İbn Haldûn'un, dünya milletleri ve onların soyu ile nesiller arasındaki farklılıkları ele aldığı ilk girişte şunları anlatır:

*Türklerin baba Yâfes."*¹⁴ "İsrailoğullarının alimlerinden Feyyûmî, Hazarların Türkmen olduğunu ve Türklerin kardeşi olduğunu söylüyor (Bu durumda, İbn Haldûn'un bu bilgileri Feyyûmî'den aktardığı açıktır).....Türkmenlerin emiri Cûk'tu (جك) Türkmenler, Rûm topraklarında ikamet ediyordu..... bu Türkmenlerin o dönemdeki emirleri Muhammed Bey, kardeşi İlyas Bey ve eniştesi Ali Bey'di. Onların Benû Cûk'tan olduklarını gösteriyor..... Eniştesi Ali Bey, Türkmenlere emirlik ediyordu ve Tatar askerleri İstanbul'a kadar Rûm bölgelerini fethetti. Osmân'ın oğulları ve emirlerinin Ali Bey'in veya akrabalarının torunları olduğu anlaşılıyor. Bu doğrulayan delilin ise bu emirliğin yüz yıldır onların yönetimi altında olmasıdır. Tatarların Rûm topraklarındaki konumu zayıflayıp Eretna Beyliğinin da Sivas ve çevresine yerleşmesi üzerine bu Türkmenler Kostantîniyye Halici'ne giden yolların ötesini fethettiler ve Bursa'ya yerleşti."¹⁵

İbn Haldûn'un eserinde aktarılan bilgilere göre Osmânlıların Türkmen kökenli olduğu ve Türkmenlerin de Nuh'un soyundan geldiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, Osmânlıların da Nuh'un soyundan olduğu sonucu çıkarılabilir. İsraili bilim adamı ve soybilimci Feyyûmî'nin¹⁶ bu ifadeleri, etnik kökenler ve tarihî soykü-

¹² Fazlillâh el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ıbsâr*, 3/242-250.

¹³ İbn Haldûn, *İber*, 2/8,11; 5:634.

¹⁴ İbn Haldûn, *İber*, 2/8.

¹⁵ İbn Haldûn, *İber*, 5/634-635.

¹⁶ İbn Haldun, Feyyûmî'nin İsraili bir alim ve soy bilimci olması dışında, onunla ilgili herhangi bir bilgiyi anlatmamıştır. Bkz. İbn Haldûn, *İber*, 5/634. Mısırlı tarihçi

tükler hakkında yapılan analizler ve çıkarımlar olabilir. Binaenaleyh, İbn Haldûn'un Osmânlıların Türkmen kökenine ve Türkmenlerin Nuh'un soyundan geldiğine dair ifadelerini bu şekilde yorumlamak mümkündür. Ayrıca İbn Haldûn'un çalışmalarında kaynaklarını belirtmesi, onun tarih yazımındaki güvenilirliğini artırır ve bu kaynakların kimlerden geldiğini anlamamıza yardımcı olur. Dolayısıyla İbn Haldûn'un bu bilgileri Feyyûmî'den aldığı belirtilmesi, bu ifadelerin kaynağını netleştirir.

İbn Haldûn'un sunduğu bu malumatlar ile İbn Fazlillâh el-Ömerî'nin bu konudaki düşüncelerinin uyumlu olması, Osmânlı Hanedanının menşesine ve Anadolu'daki Türkmen beylikleri dönemine ilişkin genel bir anlayışı destekler. Bu da Osmânlı Hanedanının kökenini anlamak için farklı kaynakların ve perspektiflerin bir araya getirilmesinin önemini vurgular.

Mısır tarihi ekolünün kurucusu ve Memlûk döneminin en ünlü tarihçisi olan Makrîzî'ye gelince, onun erken dönem Osmânlılar hakkında önemli bir tanıklığı vardır. Makrîzî *Dürerü'l-ukûdi'l-Ferîde fî terâcîmi'l-ayâni'l-müfîde* adlı eserinde Osmânlı Devleti'nin menşesinden bahsederken, bunu Arapça isimlere dayandırmaya çalışmaktadır. Makrîzî Sultan Yıldırım Bâyezîd'in biyografisini verirken Osmânlı soyu ile ilgili olarak şunları anlatır:

Benû Osmân'ın menşesinin Hicaz'dan olduğu, Osmân'ın ise Hicaz ve Şam'daki yüksek fiyatlardan kaçarak Medine-i Münevver'e den Karamanoğulları ülkesine gelip Konya'ya yerleştiği söylendi. I. Osmân, Karamanoğulları ve Sultan Alâeddin Keykubad'ın¹⁷ taraftarlarıyla iletişime geçti ve yaklaşık 650 (1252) yılında I. Osmân, Konya halkı gibi giyinerek akınlar düzenledi, Bizans topraklarını fethederek onlardan ganimetler elde etti. Sonra Selman b. Osmân'ı Konya'da doğdu. Selman, babasının izinden giderek Selçuklular ve Karamanoğulları'na yapılan akınlara katılarak birkaç kaleyi fethetti.¹⁸

Yahudi Rabbi ve filozof olan ünlü Saîd b. Yûsuf el- Feyyûmî olabilir. 882'de Yukarı Mısır'daki Feyyûm şehrinde doğdu. 330/942'de Bağdat'ta vefat etmiştir. Bkz. Ömer Faruk Harman "Feyyûmî, Saîd b. Yûsuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 12 (İstanbul 1995), 517-519.

¹⁷Anadolu Selçuklu Devleti'nin onuncu sultanı olan I. Alâeddin Keykubad kastedilmiştir. Bkz. Faruk Sümer, "Keykubad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 25 (İstanbul 2022), 357-359.

¹⁸ Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *Dürerü'l-ukûdi'l-Ferîde*, thk. Mahmud el-Celili (Beirut: Dâru'l-Garp el-İslâmî, 1423/2002), 1/439.

Yukarıdaki metinde geçen Osmân ismi, Arapça (عثمان) kelimesinin Türkçe formudur. Arap coğrafyacı İbn Fazlillâh el-Ömerî gibi bazı kaynaklara göre “Taman/Tuman” (طمان) şeklinde kaydedilmesi, oldukça farklı yorumların yapılmasına yol açmıştır. Böylece ismin yazım şekliyle hareketle, Osmân’ın Türk olmadığını, Anadolu’ya Hicaz’dan gelmiş olabileceğini belirtmiştir.¹⁹ Ayrıca Makrîzî’nin elyazmasının dipnotunda Muhammed Emin es-Sabakî tarafından yazılan notta Osmânlı soyunun Hicaz Araplarından ziyade Tatarlardan geldiğine işaret edilmektedir.²⁰

Makrîzî’nin *Dürerü’l-‘ukûdi’l-Ferîde* adlı kitabında, meliklerin ve hükümdarların biyografisine geniş bir yer verdiğini ifade edebiliriz. Makrîzî, bu biyografileri yazarken uzun bir tarz benimsemiştir. Çünkü ilgili kişiye ulaşmadan önce o devletin veya ailenin oluşumundan ve tarihinden bahsederek başlamayı tercih etmiştir. Sultan Yıldırım Bâyezid’in biyografisinden bahsedilirken kaynak verilmemiştir. Osmânlı hanedanı hakkında bilgileri nakletmeden önce sadece “...söylendi” şeklinde başlamakla yetinmiştir.

İbn Hacer el-Askalânî’ye göre, Murâd, Rûm sahibi olan Osmân el-Türkmen’e mensuptur.²¹ “Osmânlı soyu Hicaz Araplarından gelmektedir. İlk olarak ünlenen kişi olan Süleyman ise akınlar düzenleyip ve gönüllülerle savaştı.”²²

İbn Hacer el-Askalânî’nin nüshasının dipnotunda, müstensih el yazısından farklı bir el yazısıyla şu ifadeler yer verilmiştir:

İnsanlar Osmânîya Yâfes b. Nuh'a kadar uzanan bir soy veriyorlar ve Tatarlar'a dayandırıp, Türkmenlerin soyunun yanlış olduğu gibi, Arapların soyunun da yanlış olduğu iddia edilmektedir. Bu soydan ilk tahta çıkan isim, Sultan Alâeddin Selçuklu'nun emirlerinden olan Osmân'dır.²³

İbn Hacer, bu kitabın içeriğini oluştururken birçok çağdaş kaynağa başvurmuştur. Bazı müelliflerin adlarını eserinin başında belirtmiş ve alıntı yaptığı kişilerin adlarına atıfta bulunmuştur.²⁴ Ancak

¹⁹ Fazlillâh el-Ömerî, *Mesalikü'l-Ebsar*, 249; Bkz, H. Adnan Erzi, “Osmânlı Devleti’nin Kurucusunun İsmi Meselesi”, *Türkiyat Mecmuası*, 7 (1942), 324; Osmân Gümüüşçü, Abdullah, Balcoğulları, “Osmânlı Beyliği’nin Kurucusunun İsmi Meselesi Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* (2021), 89-93.

²⁰ Makrîzî, *Dürerü’l-‘ukûdi’l-Ferîde*, 1/439.

²¹ İbn Hacer, *Inbâü’l-gumr*, 1/484.

²² İbn Hacer, *Inbâü’l-gumr*, 1/484.

²³ İbn Hacer, *Inbâü’l-gumr*, 1/484.

²⁴ İbn Hacer, *Inbâü’l-gumr*, 1/22.

buna rağmen İbn Hacer'in Osmânlı hanedanı hakkındaki bilgilerini aktardığı kaynağa dair bir referans bulunmamaktadır.

Sehâvî, Sultan Yıldırım Bâyezid'in ölüm haberini verirken Osmânlı Hanedanının Menşei ile ilgili olarak şunları anlatır:

İbn Hatîb en-Nâsriyye ve diğerleri, eserlerinde onun (Yıldırım'ın demek) biyografisine geniş yer verdiler; şeyhimiz de (İbn Hacer demek) kendi eserinde (Inbâü'l-gumr) böyle yaptı, onların menşeinin Hicaz'dan olduğu, Osmân'ın ise Hicaz ve Şam'daki yüksek fiyatlardan kaçmak için Medine-i Münevvere'den Karamanoğulları ülkesine gelip Konya'ya yerleştiği söylendi. I. Osmân, Karamanoğulları ve Sultan²⁵ taraftarlarıyla iletişime geçti ve 650 (1252) yılında I. Osmân, Konya halkı gibi giyindi. Selman, babasının izinden giderek Selçuklulara ve Karamanoğulları'na hizmet etmiş ve cesaretiyle tanınmıştır. Bazı kaleleri yönetmiştir, geniş bir yandaş kitlesi var olmuştur. Sultan itaati bıraktığını ve birkaç kale fethedinceye kadar kâfirlerle savaşmaya devam etti.²⁶

Metinde Sehâvî'nin Osmânlı hanedanı hakkındaki bilgileri hangi kaynaktan aldığına dair belirli bir referans bulunmamaktadır. Ama Sehâvî, İbn Hatîb ve İbn Hacer'in Yıldırım ve Osmânlı hanedanlarının biyografilerine geniş bir şekilde yer verdiklerini, yani onların eserlerini okuduğunu ifade eder. Ancak Sehâvî, bu bilgilerin kendisine bu tarihçilerden aktarıldığını belirtmemektedir. Sehâvî ve İbn Hacer'in bahsettiği bilgileri karşılaştırdığımızda Sehâvî'nin daha fazla bilgi verdiğini anlıyoruz. Bu, Sehâvî'nin Osmânlı Hanedanının kökeni hakkındaki bilgileri İbn Hacer'den aktarmadığını ifade etmektedir.²⁷

Sehâvî ile Makrîzî'nin ifadeleri, arasında benzerlik bulunmaktadır.²⁸ Bu durumda, Sehâvî'nin, Makrîzî'nin *ed-Dav'ü'l-lami'li-ehli'l-Karni't-tasi* adlı kitabında Osmânlı soyuna ilişkin söylediklerini aktardığı anlaşılmaktadır.

Abdülbâsıt b. Hafîl ise, *Neyl amal fî zayil el-deve* isimli eserinde İbni Hacer'in eserinden²⁹ aldığı bilgileri kısaca nakletmiş³⁰ ve burada

²⁵ Alâeddin Keykubad demek

²⁶ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lami*, 11/148.

²⁷ İbn Hatîb'in çok alanlarında çeşitli eserler yazdığı belirtilmekten de bunlardan sadece biri günümüze ulaşmıştır. Bu eser, *ed-Dürri'l-müntehab fî tekmeleti Târihi Haleb* adını taşımaktadır ve Kemâleddin İbnü'l-Adîm'in *Buğyetü't-taleb fî târihi Haleb*'ine yazılan bir zeyildir. Bkz. Ahmet Ağrakça, "İbn Hatîb en-Nâsriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 20 (İstanbul 1999), 30.

²⁸ Makrîzî, *Dürerü'l-uküdi'l-Feride*, 1/439.

²⁹ İbn Hacer, *Inbâü'l-gumr*, 1/484-485.

Osmânî'nun nesebiyle ilgili şu bilgiyi zikretmiştir:

Osmânî soyu Hicaz Araplarından geldi, aralarında ilk defa ünlü olan kimse Süleyman oldu, Osmân'ın Hicret 731'den sonra Bursa'yı fethedip yerleşti, ardından öldü.³¹

Öte yandan İbn İyâs *Bedâ'i'u'z-zühûr fi vekâ'i'd-dühûr* isimli eserinde Osmânî Devletinin Osmân'a mensup olduğunu, kökeninin Medine-i Münevvere yakınlarındaki Safra Vadisi'nden Hicaz Araplarından geldiğini dile getirmektedir.³² Ayrıca Osmânîlerin, Ebû Müslim-i Horasânî'nin³³ soyundan geldiğini nakletmektedir. Osmânî soyuyla ilgili verilen bu bilgilerin doğru olduğunu da iddia etmektedir.³⁴ İbn İyâs burada Osmânî'nun nesebiyle ilgili şu bilgiyi vermektedir.

Osmân'ın büyük dedeyi ile ilgili olarak, bazı tarihçiler onun 658 yılında doğduğunu ve yaklaşık 69 yıl kadar yaşadığını, kökeninin Hicaz Araplarından olduğunu ve Medine-i Münevvereden yakınındaki Safra Vadisi'nden geldiğini belirtmişlerdir.³⁵

Bu bilgiyi İbn İyâs daha ayrıntılı olarak anlatır ve Osmânî soyuyla ilgili verilen bu bilgilerin doğru olduğunu da iddia etmektedir.

Makrîzî, bazı tarihçilerin Osmân'ın menşei, halifelîği Emevîlerden alıp Abbâsîler iade eden Abbâsî propaganda hareketinin sahibi Ebû Müslim-i Horasânî'nin soyundan geldiğini nakletmektedir.³⁶

İbn İyâs şunu da ekliyor: "Benû Osmân'ın soyu ile ilgili söylediklerimiz sona ermiştir ve bu onların doğru soyudur. Bunun doğruluğunu Allah bilir."³⁷

³⁰ Zenüddîn Abdülbâsıt b. Halîl b. Şâhîn ez-Zâhirî, *Nayl al-amal fi zayil el-devel*, thk. Ömer Abdüssellam Tedmürî (Beyrut:al-Maktaba al-'Asriyya, 2003), 2/350

³¹ Abdülbâsıt b. Halîl, *Neyl*, 2/350.

³² İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, 5/364.

³³ Ebû Müslim-i Horasânî'nin kökeninin Araplara dayanmadığı bilinmekte olup, Türklere veya Farslılara da dayanıp dayanmadığı hakkında kesin bilgi yoktur. Horasan'da kaldığı günlerde Abbasi propagandası ile yoğun olarak ilgilendi, Emevîler'e karşı faaliyetler yürüttü ve isyancıları örgütlemiştir. Bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Ebû Müslim-i Horasânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.10 (İstanbul 1994),197199.

³⁴ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, 5/365.

³⁵ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, 5/364.

³⁶ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, 5/365.

³⁷ İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühûr*, 5/365.

İbn İyâs sayesinde Makrîzî'nin Osmânlı menşei ile ilgili başka bilgiler verdiğini görülmüştür. Ancak bu bilgiye Makrîzî'nin kitabında rastlanılmamıştır. Bunun muhtemel sebepleri eksik sayfa ihtimalinin olması veya İbn İyâs'ın kafasının karışmış olabileceğidir. Ayrıca bu bilgiyi Makrîzî dışındaki bir kaynaktan aktarmış olabilir.

İbn Tolun ise, *Müfâkehetü'l-hillân fi havâdisi'z-zamân* isimli eserinde Osmânlı Devleti'nin kurucusu olan Osmân'ın asıl menşeinin Mısır'ın sahibi Ahmed b. Tolun'un veya Halife el-Memûn'un kölelerinden geldiğini bildirmektedir.³⁸ İbn Tolun Osmânlı Hanedanının menşei ile ilgili olarak şunları kaydetmiştir: "Osmân'ın menşeinin Mısır'ın sahibi Ahmed b. Tolun'un veya Halife el-Memûn'un kölelerinden geldi."³⁹

Hem Ahmed b. Tolun'un hem de Halife el-Memûn'un hüküm tarihleri Osmân'ın hüküm tarihinden tamamen farklı olması nedeniyle, bu rivayetinde açıkça hakikatten uzakta olduğu anlaşılmaktadır.

Mısır'da Ebi's-Sürûr el-Bekrî'ye gelince, günümüze ulaşmamış Memlûk kaynaklarından veya kaynaklardan eksik olan sayfalarından ötürü *el-Minehü'r-rahmaniyye fi Devleti'l-Osmâniyye* eserinden faydalanılabilir. Bekri'nin, *el-Minehü'r-rahmaniyye fi Devleti'l-Osmâniyye* adlı eserinde Osmânlı Hânedan'ının Osmân Han'a ait olduğunu ve Tatar grubundan Türkmen kökenli olduğunu belirtir.⁴⁰ Osmân'ın Rûmların⁴¹ ülkelerinde tahta geçtiğini, Ertuğul (Ertuğrul'un adını yanlış yazmıştır) b. Süleyman Şah'ın oğlu ve Osmân ailesinin Yâfes b. Nuh'un soyundan geldiğini kaydetmiştir. Ayrıca İbn İyâs'ın, Osmânlıların Hz. Osmân b. Affân'a⁴² mansup olduğuna

³⁸ Esasen bir Türk askeri olan Ahmed b. Tolun, 835 yılının sonlarına doğru dünyaya gelmiş, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Mu'temid Alellâh Abbâsî halifesi mebusu olarak Mısır'a gelmiş ardından da 868'de 33 yaşında Tolunoğulları hanedanlığını kurarak 37 yıl boyunca hükmetmiştir. Bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Ahmed b. Tolun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 2 (İstanbul 1989),141-143.

³⁹ Ebü'l-Fazl Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Tolun ed-Dımaşkî, *Müfâkehetü'l-hillân fi havâdisi'z-zamân*, thk. Halîl el-Mansûr (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye,1998),379.

⁴⁰ Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed Ebi's-Sürûr el-Bekrî es-Siddîkî, *el-Minehü'r-rahmaniyy fi'd-devleti'l-'Osmâniyye*, thk. Laila Al-Sabbagh, (Dubai: Darü'l-Beşair,1995),8.

⁴¹Memlûk tarihçileri Osmânlılar genelde Roma'da yaşam sürdükleri için Rûm olarak kaynaklara geçirmişlerdir.

⁴² Hz. Osmân b. Affân (d.35/ö.655), Dört Büyük Halife'den biridir. Bkz. Mustafa Fayda, "Hulefâ-yı Râşidîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.18 (İstanbul

dair rivayetini de aktarmaktadır.⁴³ Buna rağmen bu rivayet İbn İyâs kaynağında bulunmamaktadır.

Sonuç

Memlûk tarihçilerinin Osmânlı Hanedanının menşei hakkındaki görüşleri başlığı altında Osmânlıların nasıl görüldüğü ve algılandığı hakkında şu hususlara ulaşabilmekteyiz: Memlûk tarihçilerinin Osmânlı Hanedanının menşei konusunu beş farklı fikre dayandırılmıştır. Birinci grup, Türkmen kökenli olduğunu ifade ederken, ikinci grup Yâfes b. Nuh'tan geldiğini söylemiştir. Üçüncü grup Hicaz Arapları olduğunu belirtirken, dördüncü grup aslen Ahmed b. Tulun'un köleleri olduklarını dile getirmektedir. Beşinci grup ise Hz. Osmân bin Affan'a bağlı olduklarını iddia etmektedir.

Tarihçilerin bilgileri incelendiğinde İbn Fazlillâh el-Ömerî ve İbn Haldûn'un Osmânlı'nın kökeni konusunda benzer görüşlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. İkisi de Osmânlı'nın Türkmen kökenli olduğunu söylemektedirler. Ama İbn Haldûn'un İsrailoğulları alimlerinden ve Nessâblarından Feyyûmî'den aldığı bilgileri kullanarak Osmânlıların Türkmen kökenli olduğunu ve Türkmenlerin Nuh'un soyundan geldiğini ifade etmesi önemlidir.

Makrîzî, İbn Hacer, Sehâvî, Abdülbâsıt b. Halîl ve İbn İyâs gibi tarihçilerin çoğu, Osmânlı soyunun Hicaz Araplarına kadar uzandığı konusunda hemfikirdir.

Makrîzî ve İbn Hacer gibi tarihçiler arasındaki benzerliğin, aktardıkları malumatların kaynağını açıklamamalarından dolayı olduğunu belirtelim. Aynı şekilde, Sehâvî de İbn Hacer ve el-Hatib'in isimlerini zikretmesine rağmen, onlardan nakledilmemiş ve doğrudan Makrîzî'den alınmıştır. Ancak; Halil, İbn İyâs ve İbn Ebü's-Sürûr Bekrî gibi bazı tarihçiler bilgilerinin kaynağını açıkça belirtmişlerdir.

İbn İyâs'ın, Ebu Müslim el-Horasani'ye mensup olduklarına dair Makrîzî'den bilgi eklediğini görülmekte, ancak İbn İyâs'ın el-Makrîzî'ye atıfta bulunduğu bilgi el-Makrîzî'nin kendi eserlerinde yer almamaktadır. Benzer şekilde, İbn Ebü's-Sürûr Bekrî'nin İbn İyâs'a atfettiği Osmân b. Affân'a mensup olma malumatı da İbn İyâs'ın eserinde bulunmamaktadır. Bu durum, İbn İyâs'ın ve Bekrî'nin kaynaklarını doğru bir şekilde aktarmadığını veya farklı bir

1998), 324-338.

⁴³ Ebi's-Sürûr el-Bekrî, *el-Minehü'r-rahmaniyy*,9-10.

kaynaktan aldığına akla getirmektedir. Tarihçiler arasında böyle durumlar bir kaynağın diğerine yanlışlıkla atfedilmesi gibi sebeple ortaya çıkabilir. Belki bu bilgi aslında Makrîzî tarafından sağlanmış- tır ancak sayfaları kaybolmuştur ve bize ulaşmamıştır. Bu durumda, İbn İyâs sayesinde Makrîzî'nin bilgiler verdiği öngörebilmekteyiz. Benzer şekilde, Bekri için de geçerlidir. Bu durum, tarihçiler arasında kaynaklardan bilgi aktarılırken yaşanabilen yaygın bir durumdur.

Kaynaklar

- Ağırakça, Ahmet, "İbn Hatîb en-Nâsiriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 30, İstanbul, 1999.
- Ebi's-Sürûr el-Bekrî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *el-Minehü'r-rahmaniyy fi'd-devleti'l-'Osmâniyye*. thk. Laila Al-Sabbagh. Dubai: Darü'l-Beşair,1415/1995.
- El-Alevî, Abdülazîz. "İbn Fazlullâh el-Ömerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.19:483-484, İstanbul, 1999.
- Fayda, Mustafa. "Hulefâ-yı Râşidîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 324-338, İstanbul,1998.
- Erzi, H. Adnan "Osmânlı Devleti'nin Kurucusunun İsmi Meselesi", *Türkiyat Mecmuası*, 7 (1942), 323-26.
- el-Ömerî, Şihâbüddîn Ahmed b. Yahyâ. *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâliki'l-emsâr*, thk. Kamel Salman. 1 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1432/2010
- Gümüüşçü, Osmân, Balçoğulları, Abdullah, "Osmânlı Beyliği'nin Kurucusunun İsmi Meselesi Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* (2021), 87-109.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *ed-Dürerü'l-kâmine fi ayâni'l-mi'eti'ss-ssâmine*. 1 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-maârifil'Osmâniyye,1348/1350.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Inbâü'l-gumr bi-ebnâ'i'l-'umr*, thk. Hasan Habeşî. 1 Cilt. Kahire: y.y.,1389/1969.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *Kitâbi'l-iber ve dîvâni'l-mübtede' velhaber fi eyyâmi'l-arab ve'l-acem ve'l-berber vi men âsarahum*, 1 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikri, 1421/2000.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *Kitâbi'l-iber ve dîvâni'l-mübtede' velhaber fi eyyâmi'l-arab ve'l-acem ve'l-berber vi men âsarahum*, 5 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikri, 1421/2000.
- İbn İyâs, Ebü'l-Berekât Zeynüddîn Muhammed b. Şehâbiddîn Ahmed. *Bedâ'i u'z-zühûr fi vekâ'i'i'd-dühûr*. thk. Muhammed Mustafa. 1 Cilt.

- Kahire: el-Heyetu'l-Mısriyye el-âmmetu li'l-kitâb, 1404/1948.
- İbn Tolun, Ebü'l-Fazl Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed, *Müfâkehetü'l-hillân fi havâdisi'z-zamân*, thk. Halîl el-Mansûr, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Kalâidü'l-cümân fi't-tarîf bi-kabâili Arabi'z-zamân*. thk. İbrâhim el-Ebyârî. Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, 1403/1982.
- Kandemir, M. Yaşar "İbn Hacer el-Askalânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 514-531, İstanbul, 1999.
- Kütübî, Ebü Abdillâh Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir b. Ahmed. *Fevâtü'l-Vefeyât ve z-zeyl aleyhâ*. thk. İhsan Abbas. 1 Cilt. Beyrut: Dar-u Sader, 1393/1973.
- Makrîzî, Ebü Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed, *Dürrü'l-uküdi'l-Ferîde*. thk. Mahmud el-Celîli. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garp el-İslâmî, 1423/2002.
- Rezuk Muhammed, "İbn İyâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 97-98, İstanbul, 1999.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *Ayânü'l-asr ve avânü'n-nasr*. thk. Ali Ebü Zeyd. 1 Cilt. Dımaşk: Darü'l-Fikr, 1998.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed, *ed-Dav'ü'l-lami li-ehli'l-karni't-tâsi*. 1 Cilt, Kahire: Hüsâmeddîn el-Kudsî, 1412/1992.
- Sümer, Faruk "Keykubad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 357-359, İstanbul, 2022.
- Tomar, Cengiz, "Sehâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 313-316, İstanbul, 2009.
- Uludağ, Süleyman, "İbn Haldûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 538-543, İstanbul, 1999.
- Yıldız, Hakkı Dursun "Ahmed b. Tolun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 141-143, İstanbul, 1989.
- Zenüddîn Abdülbâsıt Halîl b. Şâhîn ez-Zâhirî, *Nayl al-amal fi zayil el-devel*, thk. Ömer Abdüssellam Tedmürî. 5 Cilt. Beyrut: al-Maktaba al-Assriya, 1423/2002.

